

Hans Schafranek

Kurt Landau

[Den österrikiske historikern Hans Schafranek är upphovsman till en Kurt Landau-biografi: *Das kurze Leben des Kurt Landau: Ein österreichischer Kommunist als Opfer der stalinistischen Geheimpolizei*. Verlag für Gesellschaftskritik, Wien 1988. Följande artikel baseras på den biografien]

Kurt Landau¹ föddes den 29 januari 1903. Fadern var en förmögen vinhandlare.² 1921 gick Landau med i det österrikiska kommunistpartiet (KPÖ) – vilket inte var ovanligt för en medlem av den judiska intelligentsian vid denna tid. Ett år senare hade han redan uppnått en ledande ställning inom Wien-Währing-sektionen.

Den revolutionära vågen sjönk sakta tillbaka i Österrike. Kommunisterna försökte anpassa sig till de nya objektiva förhållanden ("relativ stabilisering"), vilket ledde till våldsamma inre konflikter.³

Medan många av huvudaktörerna i dessa fraktionsstrider bara såg det hela på ett nationellt plan och uppfattade Kommunistiska internationalen enbart som en skiljedomare, insåg Landau genast konsekvenserna av debatten i det ryska kommunistpartiet och i Komintern. I början av 1923 riktade han häftig kritik mot besluten vid Kominterns fjärde kongress om "arbetarregering" och stödde sig då på den inställning som förfäktades av Bordiga⁴ och

¹ Muntligt meddelande till författaren från Katia Landau i Balboa (Cuernavaca, Mexiko, 28 augusti 1977)

² Se John Bunzl, *Klassenkampf in der Diaspora, Zur Geschichte der jüdischen Arbeiterbewegung*, Wien 1975, sid. 125.

³ Se Fritz Kellers arbete *Gegen den Strom*, Wien 1978.

⁴ Amadeo Bordiga (1889-1970), redaktör för tidskriften *Il Soviet* (Neapel), ledare för italienska kommunistpartiet, PCI, 1921, invald i Kominterns exekutivkommitté 1923. Motsatte sig enhetsfrontspolitiken inom fackföreningarna. Avsatt av Gramsci och Togliatti vid PCI:s kongress i Lyon 1926. Skarp kritiker av den stalinistiska politiken. Utesluten ur partiet 1930. Mängder av böcker och tidskriftsartiklar.

Acevedo⁵: koalitionsregeringar med socialdemokraterna måste kategoriskt avvisas⁶ som en revidering av den marxistiska synen på staten. Men målet för dessa attacker var inte bara partiledningen inom det tyska kommunistpartiet (KPD) under Brandler⁷, utan även Zinovjeps ”opportunistism”.⁸

Samtidigt som ledningen för den österrikiska sektionen av Komintern blint utförde⁹ de anti-trotskistiska kampanjer som beordrats med ”bolsjevisering” som förevändning, tog Landau ställning för Röda arméns grundare¹⁰ vid en partikonferens i Wien. Under tiden hade han fått ansvaret för agit-propavdelningen inom centralkommittén och blivit kulturredaktör på *Die Rote Fahne* (det österrikiska partiets huvudorgan). I ett resolutionsförslag försvarade Landau kraftfullt de teser Trotskij gett uttryck för 1923 i *Litteratur och Revolution* om omöjligheten av en speciell proletär kultur¹¹ – en fråga som också lett till debatt inom de ryska Proletkultkommittéerna¹², och angrep därmed den kulturella överbyggnaden för Stalins teori om ”socialism i ett land”.¹³

1923-1925 skedde en vändning i de diskussioner som förts mellan de grupper som leddes av Frey och Tomann.¹⁴ Under stark påverkan av Kominterns utsända bildades en lydlig fraktion

⁵ Isidoro Acevedo, medlem av den socialistiska federationen i Asturien. Tillhörde den vänsterflygel inom PSOE, det spanska socialistpartiet, som bildade PCOE, Partido comunista obrero español, den 13 april 1921. PCOE gick samman med PCE, Partido comunista de España, som bildats den 15 april 1920 av ungsocialisternas förbund, som tillhört Komintern från december 1919. Det nya förenade PCE bildades den 14 november 1921 och Acevedo utsågs till chefredaktör för *Aurora Roja* i Oviedo. Men efter sammanslagningen och Tredje partikongressen tillhörde Acevedo oppositionen och hotades med uteslutning. Han ingick i den spanska delegationen vid Kominterns Fjärde kongress.

⁶ Se ”Zehn Jahre Kampf der (...).

⁷ Heinrich Brandler (1881-1967), murare, en av de få arbetarna i ledningen för spartakisterna. Invald i kommunistpartiets *Zentrale* i april 1920, partiordförande i februari 1921 och därmed ledande under marsaktionen. I fängelse från juni till november. Tillbringade flera månader i Moskva som medlem av Kominterns presidium. Generalsekreterare i KPD hösten 1922, det var han som Stalin gav skulden för nederlaget i oktober 1923.

⁸ Det var framför allt följande stycke i Zinovjeps tal, som Landau utsatte för hård kritik: ”Om allt går bra kommer vi att se till att den ena socialdemokraten efter den andra lämnar en sådan regering (en koalition mellan socialdemokrater, syndikalister, partilösa och kommunister) ända tills makten hamnar i kommunisternas händer.”

⁹ *Die Rote Fahne*, huvudorgan för Österrikes kommunistiska parti, 23 november 1924, 28 december 1924, 20 januari 1925, 22 januari 1925.

¹⁰ *Der neue Mahnruf*. Inget protokoll publicerades från denna konferens. Men vad som avhandlades framgår av flera artiklar av Landau i *Die Rote Fahne*, maj 1925.

¹¹ Se Lev Trotskij, *Litteratur och Revolution*, samt Andreas Rez, ”Trotsky und die Frage der proletarischen Kultur”, *Inprekorr*, nr 16, 18 april 1925.

¹² Se resolutionerna i tidskriften *Arbeiterliteratur*, utgiven av KPÖ, Wien, 1924.

¹³ I maj 1924 kunde Stalin ännu skriva: ”Men att störta bourgeoisins makt och upprätta proletariatets makt i ett land det innebär likväl inte att fullständigt trygga socialismens seger. Socialismens viktigaste uppgift – att organisera den socialistiska produktionen – är ännu olöst. Kan man lösa denna uppgift, kan man uppnå socialismens slutgiltiga seger i ett land utan gemensamma ansträngningar av proletärererna i flera framskridna länder? Nej, det kan man inte. För att störta bourgeoisin är ett lands ansträngningar tillräckliga – om detta vittnar vår revolutions historia. För socialismens slutgiltiga seger, för organiserandet av den socialistiska produktionen är ett lands ansträngningar, i synnerhet då det är fråga om ett bondeland som Ryssland, inte tillräckliga, för detta kräves ansträngningar av proletärererna i flera framskridna länder.” Första upplagan av *Om leninismens grunder*, citerat av Stalin i *Till leninismens frågor* (i *Leninismens problem*, s 204). Men i december 1924 hette det: ”Tvivelsutan har ... teorin om att socialismens seger är omöjlig i ett land, visat sig vara en konstlad och en inte livsduglig teori.” (*Oktoberrevolutionen och de ryska kommunisternas taktik i Leninismens problem*).

¹⁴ Karl Tomann (1877-1945), blev kommunist under fångenskapen i Ryssland, ingick i den partiledning som den 13 juni 1919 beslutade att inställa den resning som var planerad till den 15 juni. I partiledningen tillhörde han, tillsammans med Koritschoner, högern och motsatte sig häftigt ”vänstern” kring Frey. Tomann hade ansvaret för det fackliga arbetet då Zinovjev, pådriven av Ruth Fischer, skickade en emissarie, Karl Frank, som såg till att han blev utesluten i augusti 1924. Men han blev återinvald och i december återfick han uppdraget som sekreterare för partiets fackliga avdelning.

runt Koplenig, Fiala¹⁵ och andra, som kännetecknades av hängiven uppslutning bakom parti-ledningen i Sovjet¹⁶ och som sakta men säkert tog kontroll¹⁷ över sektionen genom odemokratiska metoder. På grund av detta gick Freys och Tomanns grupper samman strax före Åttonde partikongressen (september 1925).¹⁸ I mars 1926 anslöt sig Landau till denna enade opposition medan han höll fast vid sina egna internationalistiska uppfattningar. I slutet av 1926 och början av 1927 blev ”den trotskistiska ultravänstern, de principfast principlösa”¹⁹ uteslutna ur KPÖ, i fall de inte tog avstånd från sina åsikter och öppet kapitulerade inför centralkommittén.²⁰ De bildade då *Kommunistische Partei Österreichs-Opposition*, eller KPÖ-O.²¹ Inom denna nya organisation pläderade Landau, till en början med viss framgång, för att man skulle bilda ett andra kommunistparti, som inte såg sig som en utesluten fraktion ur det officiella partiet.²² Men den inställningen skulle snart ändras. KPÖ-O var självt heterogent och till en del hölls det bara samman av trycket från KPÖ-ledningen, och de nya frågeställningar som uppstod, samt de frågor som inte lösts under tidigare fraktionsstrider skulle visa sig vara fyllda av potentiella konflikter och oupphörliga förskjutningar inom olika grupperingar: i april 1928 uteslöts Landau, liksom de medlemmar som stött honom nära (Mayer, Kuba, Daniel, Heinrich, Thoma), ur KPÖ-O.²³ De bildade nu en ny oppositionell organisation runt tidskriften *Der neue Mahnruf*. I Graz hade den gruppen fler medlemmar än det officiella kommunistpartiet.²⁵

Vad gäller uppspjälkningen av kommunistiska oppositionsgrupper utgjorde Österrike på intet vis något undantag under mellankrigstiden.²⁶ I Tyskland fanns också flera grupper som lutade åt den ryska vänsteroppositionen. Leo Trotskij, som Stalin 1929 utvisat till Turkiet, försökte ena sina utspridda anhängare. Landau fick en personlig förfrågan om att komma till Prinkipo och delta i dessa försök som sekreterare till Trotskij, men vägrade.²⁷ Efter detta föreslog Trotskij att Landau i Tyskland skulle ställa sig i spetsen för en organisatorisk sammanslagning av olika vänsteroppositionella²⁸ och ta itu med kampen mot fascismen, som Komintern på ett

¹⁵ Johann Koplenig (1891-1968), aktiv socialist före kriget, fånge i Ryssland, återvände inte till Österrike förrän 1920. Medlem av KPÖ där han 1924 blev organisationssekreterare och 1925 generalsekreterare. Gottlieb Fiala (1891-1970), även han anslöt sig till KPÖ vid återkomsten från fångenskapen i Ryssland och ingick från 1923 i partiledningen. Medlem av Kominterns exekutivkommitté 1924-1928. Ansvarig för det revolutionära arbetet i den österrikiska armén och chef för *Rote Hilfe*. Från 1927 var han Koplenigs närmaste man.

¹⁶ Se Lucien Laurat, ”Le parti communiste autrichien”, i ”Contributions à l’histoire du Komintern”, Ed. Droz, Genève, 1965, som anger att det österrikiska kommunistpartiet 1920 hade under 10 000 medlemmar.

¹⁷ Se Fritz Keller, *Gegen den Strom*.

¹⁸ Avtalet mellan dessa båda tendenser, som tillkännagavs den 30 augusti, utsattes för kritik inom partiet och fick namnet ”det principlösa blocket” och som bara fick 40 procent av rösterna.

¹⁹ *Die Rote Fahne*, 8 januari 1927.

²⁰ Se exempelvis de uttalanden Max Sternberg gjorde, *Die Rote Fahne*, 15 januari 1927, samt, efter en del tvekan, Tomanns mer underdåniga ställningstagande, *Die Rote Fahne*, 22 juni 1927.

²¹ Den organisationens huvudorgan hette *Arbeiterstimme*, som utkom mellan januari 1927 och augusti 1933 (134 nummer)

²² Se exempelvis den nationella konferens KPÖ (O) anordnade den 22 maj 1927.

²³ Se *Klassenkampf, Organ der Kommunistischen Opposition (Marxistisch-Leninistische Linke)*, nr 1, Wien, maj 1928.

²⁴ Karl Mayer, Kuba, Karl Daniel, Ludwig Heinrich, Hans Thoma uteslöts tillsammans med Landau i april 1928 av ledningen för KPÖ för ”vänsteravvikelse”. Enligt W Wagner, *Trotzkismus in Österreich*, skedde uteslutningen av dessa aktivister (samtliga från Graz, då Österrikes näst största stad) på grund av ”korschistiska tendenser”. De uteslutna bildade nu tillsammans med avdelningen i Graz en självständig organisation, som först gav ut *Klassenkampf* och sedan, från maj 1929, *Der neue Mahnruf*.

²⁵ Se *Die Rote Fahne*, 23 april 1929.

²⁶ Fritz Belleville ger en bra översikt i ”Der Weltbund der (...) Opposition” i *Fahne des Kommunismus, Zeitschrift der orthodoxen Marxisten-Leninisten (Leninbund)*, Berlin, nr 1 och 2, 1930.

²⁷ Muntlig information (28 augusti 1977) och skriftlig (10 mars 1977) av Katia Landau i Balbos.

²⁸ Ibid.

kriminellt vis nonchalerade. I september 1929 installerade sig Landau i hjärtat av den revolutionära arbetarrörelsen i Berlin, det ”Röda Wedding”.²⁹

Tack vare hans intensiva insatser³⁰ kunde de trotskistiska grupperna i Tyskland enas i mars 1930³¹ och bilda Enade vänsteroppositionen inom KPD (bolsjevik-leninisterna).³² Landau valdes in i ledningen för den provisoriska nationella ledningen och arbetade energiskt på huvudorganet *Der Kommunist*. Några dagar senare valde en konferens med den Internationella vänsteroppositionen in honom i den internationella byrån³³, som skulle innebära en ny satsning på organisatoriskt och ideologiskt samgående.

Den enade vänsteroppositionen fick ökat inflytande på basnivå inom kommunistpartiet, som oroades av nazistpartiets (NSDAP) framväxt, men som alltmer avväpnades på grund av teorierna om ”social-fascism” och satsningen på ”röda” fackföreningar, *Revolutionäre Gewerkschaft Opposition – RGO*. I maj 1930 undertecknade 10 delegater från KPD:s Berlin-Nord (Wedding)-sektion en resolution från bolsjevik-leninisterna, 30 andra protesterade öppet mot KPD-ledningen när konferensens organisatörer med våld kastade ut oppositionsdelegaterna.³⁴ Trotskisternas inflytande växte också inom Fritänkarnas förening, Röda hjälpen och byggnadsarbetarnas federation.³⁵

Det officiella kommunistpartiet reagerade på detta inte bara med en rad uteslutningar³⁶ och överlagd användning av brutalt våld³⁷, utan också – som vi nu vet³⁸ – av agenter för att inifrån splittra den internationella vänsteroppositionen. En av de mest kända – Roman Well eller Robert Soblen³⁹ – blev Landaus främste rival.⁴⁰ Vid ett möte med den nationella ledningen i juni 1930 polemiserade Well av uppenbara skäl mot de panikstämningar som Landau påstods sprida omkring sig (”Hitler utanför dörren”), att han förutsagt ”en kall nazistisk revolution” genom en ”fascistisering av statsapparaten”⁴¹ och sade sig kunna konstatera att KPD:s politik

²⁹ Ibid.

³⁰ Muntlig information till författaren, Lyon, 14 oktober 1977.

³¹ Det rör sig om oppositionen i Wedding, som funnits sedan 1925 och ”oppositionen i Palatinatet”, vars mest kända företrädare blivit uteslutna ur KPD, de flesta 1927; och senare den trotskistiska oppositionen i Leninbund (kring Grylewicz), samt en grupp i Sachsen, *Bolschewistische Einheit*, som anslutit sig till Leninbund 1928/29; se Rüdiger Zimmerman, *Der Leninbund. Linke Kommunisten in der Weimar Republik*, Düsseldorf, Droste Verlag, 1978.

³² Se *Der Kommunist, Zeitschrift der Vereinigten Linken, Opposition der KPD (BL)*, nr 1, Berlin, mitten av april 1930. Se även Wolfgang Alles, *Zur Politik und Geschichte der deutschen Trotskisten ab 1930*, Universität Mannheim, 1978.

³³ I den internationella byrån ingick även A Rosmer, M Shachtman, A Nin och Léon Sedov.

³⁴ Resolutionen publicerades i *Der Kommunist*, nr 3 (slutet av maj 1930).

³⁵ Se *Der Komunist*, nr 5 (början av juli 1930), nr 14 (slutet av december 1930), nr 1 (mitten av januari 1931), nr 3 (mars 1931), nr 4 (maj 1931).

³⁶ Se *Der Kommunist*, nr 1.

³⁷ Se *Der Kommunist*, nr 11 (början av oktober 1930), nr 12 (början av november 1930), nr 14 (slutet av december 1930), nr 1 (mitten av januari 1931), nr 3 (mars 1931), nr 4 (maj 1931).

³⁸ Se Georges Vereeken, *La Guépéou dans le mouvement trotskiste*, Paris, La Pensée universelle, 1975. International Committee of the Fourth International (utg.): *The GPU in the Trotskyist Movement*, London, New Park, 1976, s. 18-31

³⁹ Ruvin Sobolevicius (eller Sobolevitch) (1901-1962). Av litauiskt ursprung, studerade agronomi i Tyskland, vistades därefter i Sovjetunionen där han ska ha blivit medlem av den sovjetiska hemliga polisen. Började studera nationalekonomi i Leipzig 1927, där han blev medlem av KPD. I oktober 1928 gick han med de oppositionella kommunisterna i gruppen *Bolschewistische Einheit*, som 1929 närmade sig Vänsteroppositionen. Under namnet Roman Well blev han 1930 en av de främsta ledarna för den förenade vänsteroppositionen i Tyskland och arbetade energiskt för en brytning med den grupp Landau ledde i Berlin.

⁴⁰ Se Arthur Spencer, ”A Strange Interlude. A footnote to the Soblen Case”, *Survey*, oktober 1963, sid. 114 ff.

⁴¹ Se *Bulletin international de l'Opposition communiste de gauche*, nr 7, Paris, maj 1931, sid. 5.

höll på att ändras i grunden; bland annat krävde Well att den nationella ledningen⁴² skulle adjungera Frank-Graf⁴³, en person vars arbete för GPU framgått på en rad olika sätt.⁴⁴

Vid en nationell konferens i oktober 1930 omvaldes Landau som representant i den internationella byrån, men kunde ändå inte få till stånd någon politisk klarhet.⁴⁵ Från januari 1931 genomförde Landau, med stöd av majoriteten inom ledningen i Berlin, en rad avsättningar och uteslutningar⁴⁶, men detta innebar inte någon lösning på krisen.

Under tiden hade Trotskij haft en del missträknigar med Landaus anhängare i Österrike och tog nu klart parti för Well⁴⁷, av skäl som vi inte kan gå in på här, och krävde med internationellt majoritetsstöd en medlemsomröstning⁴⁸, medan Landau satsade på att klarhet skulle uppstå vid en internationell konferens⁴⁹, där också Bordigas anhängare skulle vara närvarande. Sedan flera medlingsförsök misslyckats, även den resa Pierre Frank⁵⁰ gjorde till Berlin⁵¹, splittrades den Internationella vänsteroppositionens tyska sektion den 31 maj 1931.

Den del av den tyska vänsteroppositionen, som leddes av Landau gav fortfarande ut huvudorganet *Der Kommunist* och sökte nu nya internationella kontakter: i april 1932 bildades i Berlin *Internationella arbetsgruppen för vänsteroppositionella grupper inom Komintern*⁵² med sektioner, eller vänskapligt sinnade organisationer, i Tyskland, Österrike, Frankrike, Ungern, Grekland, USA, Belgien och Italien.⁵³ Det som förenade denna organisation, som var en konkurrent till den Internationella vänsteroppositionen, var åtminstone till en början både politiska och organisatoriska motsättningarna med Trotskij, som ansågs ha en byråkratisk inställning. Även om Vänsteroppositionen i KPD(b-l), där de främsta teoretikerna och organisatörerna vid sidan av Kurt Landau var Hans Schwalbach och Alexander ("Sascha") Müller⁵⁴, inte växte mer under Weimarrepublikens slutfast än den Internationella vänsteroppositionens officiella sektion⁵⁵ – den torde inte ha haft över 300 medlemmar – ägnade den sig emellertid inte bara åt teoretiska analyser och ren propaganda, utan ingrep aktivt – allt efter blygsam förmåga – i det tyska proletariats klasskamp. En rad försök gjordes att sluta avtal med kommunistiska och socialdemokratiska⁵⁶ organisationer om en enhetsfront, taktiska

⁴² *Ibid.*, sid. 7.

⁴³ Om Frank-Graf, se not 5, sid. 101.

⁴⁴ Se Leo Trotskij, "Ernste Lehren aus einer unernsten Sache", *Permanente Revolution*, Zeitschrift der Linken Opposition der KPD (Bolschewiki-Leninisten), nr 5 (februari 1933); Arthur Spencer, *a.a.*, sid. 113.

⁴⁵ *Der Kommunist*, nr 12 (början av november 1930).

⁴⁶ Se *Mitteilungsblatt der Reichsleitung der Linken Opposition der KPD* (Bolschewiki-Leninisten), nr 1, juni 1931. *Der Kommunist*, nr 3, mars 1931.

⁴⁷ Se Leo Trotskij, "La crise de l'Opposition de gauche allemande (...)", 17 februari 1931, *Internationales Bulletin der Kommunistischen Links-Opposition*, nr 6, april 1931. På engelska: "The Crisis in the German Left Opposition", *Writings of Leon Trotsky 1930-31*, New York 1973, s.147-150.

⁴⁸ *Mitteilungsblatt ...*, *a.a.*, innehåller en rad positiva uttalanden från medlemssektionerna.

⁴⁹ Se G Vereeken, *a.a.*

⁵⁰ Pierre Frank (1905-) medlem av franska kommunistpartiet 1924, en av ledarna för federationen för kemisk industri inom CGTU. Anslöt sig till Vänsteroppositionen 1927. Undertecknare av manifestet i *La Vérité* 1929.

⁵¹ *Mitteilungsblatt ...*, *a.a.*, nr 2, juli 1932, innehåller hela Pierre Franks rapport om hans försök att ingripa.

⁵² *Der Kommunist*, tredje årg., nr 17, april-maj 1932.

⁵³ Det rörde sig om följande grupper: Tyskland: Linke Opposition der KPD (Bolschewiki-Leninisten); Österrike: Kommunistische Linksopposition (Der neue Mahnruf-gruppen); Frankrike: Gauche communiste; Grekland: Spartakusgruppen; Ungern: Emigranter i Österrike och USA från oppositionen i det ungerska kommunistpartiet; USA: Weisbordgruppen; Belgien: Ligue des communistes internationalistes; Italien: Bordigaisterna (inte formellt anslutna).

⁵⁴ Det finns framför allt en hel brevväxling mellan Trotskij och Alexander Müller i arkiven i Harvard.

⁵⁵ Man gav ut tidningen *Die Permanente Revolution* (fram till februari 1933).

⁵⁶ Se *Der Kommunist*, årg. 3, nr 1 (slutet av januari-början av februari 1932), nr 11 (juli 1932), nr 16 (oktober 1932), nr 17 (december 1932).

försvarsåtgärder mot den växande fascismen, och man deltog också i transportstrejken i Berlin i början av november 1932.⁵⁷

När fascismens långa natt i Tyskland inleddes i februari 1933 klarade man lättare av de första hårda slagen än vad de tungrodda byråkratiska apparaterna gjorde, de tyska arbetarpartierna av masskaraktär som stod handlingsförlamade. En underjordisk konferens, i mars 1933, beslutade om att en oppositionell grupp skulle upprättas inom KPD och att man skulle ge ut en tidning två gånger i månaden med namnet *Der Funke* (Gnistan).⁵⁸ Detta organ spreds inte bara i trotskistiska kretsar och inom SAP, utan tog också risken att försöka nå KPD-medlemmar.⁵⁹ Till framgångarna kan räknas att man på våren började ge ut en tidning riktad till ungdomen, tillsammans med heltidsanställda inom den kommunistiska ungdomsorganisationen.⁶⁰ Sommaren 1933 drabbades man av det första dödsoffret för SA:s raseri.⁶¹ Den lyckade konsolideringen av den inre organisatoriska strukturen, trots ohyggligt svåra förutsättningar, och diskussionerna med andra vänstergrupper (framför allt med SAP)⁶² avbröts brutalt när Gestapo på våren 1934 lyckades infiltrera organisationen och nästan helt slå sönder den. På bara några veckor blev över 100 medlemmar och sympatisörer arresterade⁶³ och de mest framträdande åtalades i slutet av juli 1934.⁶⁴

Brytningen av de internationella relationerna, behovet av att kunna publicera sig på laglig väg och kraven på ett om möjligt permanent kommunikationsnät mellan utspridda kadrer gjorde att det blev nödvändigt med något slags centrum utomlands. Kurt Landau lämnade således Tyskland⁶⁵ i mars 1933, tillsammans med hustrun Katia (egentligen Julia), och i exilkretsarna i Paris skulle han finna ny terräng för politisk verksamhet. I juni 1933 fick han sällskap av den tidigare organisationssekreteraren Hans Schwalbach.⁶⁶

Förutom att upprätthålla kontakterna med de tyska medlemmarna ställdes Landau, som mentor för marxist-internationalisterna – det var den internationella gruppens namn sedan mars 1933 – efter denna politiska splittring inför två viktiga frågor: först och främst handlade det om att göra ett bokslut över Kommunistiska internationalens historiska brister, om omfattningen av dem, frågor som i sin tur var kopplade till den organisatoriska och politiska omorganiseringen av den internationella arbetarrörelsen för att kunna nå klarhet⁶⁷; lika viktigt för honom var också att bidra till enandet av oppositionella grupper inom den franska vänstern 1933/34 och att kring representationen utomlands (eller *Auslandsvertretung*, AV) samla en kärna av franska kamrater och sympatisörer i stånd att fungera som den programmatiska utformningen av dessa organisatoriska tendenser. Denna andra aspekt kan vi inte gå in på här – även om det går att få en relativt precis bild genom olika dokument⁶⁸ – eftersom vi då skulle

⁵⁷ Se *Der Kommunist*, årg. 3, nr 18, (december 1932). Dessa strejker leddes av RGO, den fackförening KPD kontrollerade och av NSBO, National Sozialistische Betriebs-Organisation, den nazistiska fackföreningen.

⁵⁸ Se *Der Funke. Organ des Linken Flügels der K.P.D. (Marxisten-Internationaliste)*, nr 1 Paris-Wien-Prag, maj 1933

⁵⁹ E Wollenberg uppger att stalinistiska metoder och angiveri à la Gestapo från 1933/34 tillhörde KPD:s politiska repertoar: ”I Berlin, Breslau och andra städer tillverkade man ‘cirkulär’, där man varnade för trotskister, tidigare kommunister och anti-stalinistiska socialister som namngavs med uppgifter om var de bodde, deras hemliga gömställen, deras politiska verksamhet.”

⁶⁰ Se J Kampf, ”Klassenkampf unter dem Hakenkreuz”, *Der Funke*, nr 9, Paris (september 1933).

⁶¹ Se *Der Funke*, nr 8, Paris (oktober 1933).

⁶² Framför allt frågan om det fackliga arbetet. Se *Der Funke*, nr 6, Paris (september 1933)

⁶³ Se *Der Funke*, årg. 2, nr 4, Paris (juli 1934)

⁶⁴ Allmänne åklagarens anklagelseakt inför domstolen i Berlin, 28 juli 1934, mot H Jacobi m fl för illegal verksamhet, i *Archiv des Instituts für Zeitgeschichte*.

⁶⁵ Enligt muntlig information till författaren från Katia Landau.

⁶⁶ Muntlig information till författaren (Frankfurt, 16 september 1977).

⁶⁷ Se brev från Landau till Kommunistiska vänsteroppositionen, Paris, 26 mars 1933.

⁶⁸ Här vill jag rikta ett tack till en f d medarbetare till Landau, som vill förbli anonym.

bli tvungna att granska olika trotskistiska, bordigistiska och syndikalistiska tendenser i Frankrike, samt olika oppositionella strömningar inom det franska kommunistpartiet, vilket skulle kräva ett helt annat utrymme.

Efter KPD:s version av ”4 augusti 1914”⁶⁹ ville Trotskij gå vidare mot byggandet av ett nytt illegalt klassparti för det tyska proletariatet – något som han för första gången gav uttryck för den 12 mars 1933⁷⁰, vilket orsakade häftigt motstånd bland hans anhängare i Tyskland.⁷¹; ”det orubbliga beviset för vad som hänt i Tyskland handlar inte bara om KPD utan om Kommunistiska internationalen i dess helhet”⁷² fick honom att slutligen helt överge den inriktning på en reform av Komintern man haft dittills (fram till juli 1933).⁷³

Om Landau ända tills dess betraktat sig om lierad med trotskismen som ”levande intellektuell strömning inom kommunismen”⁷⁴ – trots den organisatoriska brytningen och växande politisk oenighet – skulle Trotskij's bedömning att KPD definitivt, genom att utan strid kapitulera inför den tyska fascismen, förverkat sin revolutionära roll leda till att navelsträngen definitivt klipptes av. I stället satsade Landau på ett ”nytt Zimmerwald”, som han särskilt försökte få Rosmer, ”den franske Liebknecht”, att engagera sig för. Den 26 mars 1933 lade han för första gången fram sina tankegångar:

”Sönderfallsprocessen inom Komintern, som nått sitt sista avgörande stadium med katastrofen i Tyskland, kräver ovillkorligt att alla kommunister, som ansluter sig till principerna från den kommunistiska internationalens fyra första kongresser⁷⁵, bildar ett starkt Förbund inom Komintern och i varje land ett organiserat kommunistiskt centrum i stånd att nå en avgörande del av proletariatet för att omskapa de kommunistiska partierna i kampen för Kominterns pånyttfödsel. Vi, aktivister inom vänstern, måste i en sådan organisation utgöra den vänsterflygel, som genom sitt arbete förmår vinna över hela organisationen till våra principer. Antingen kommer denna kommunistiska organisation att krossa den centriska byråkratin och omorganisera kommunistpartierna, eller också kommer den att bli grunden till ett nytt och autentiskt kommunistparti.”⁷⁶

Denna programmatiska definition av uppgifterna var också ledmotivet för tidningen *Der Funke*, de internationalistiska marxisternas organ, som började publiceras i Paris från maj 1933 (den trycktes i Wien) och som till stor del skrevs av Landau själv.⁷⁷ De tekniska möjligheterna för detta upphörde med ens när fascismen tog makten även i Österrike. När de österrikiska Landau-anhängarna (*Neuer Mahnruf*) förklarades olagliga och den tyska gruppen samtidigt föll samman, begränsades drastisk aktionsraden för det AV som Landau ledde från Paris.⁷⁸ Det var långt ifrån passivt⁷⁹ under de båda närmaste åren, men de materiella och

⁶⁹ Trotskij jämförde KPD:s kapitulation utan strid mot fascismen med SPD:s svek mot internationalismen 1914 (krigskrediterna).

⁷⁰ Se Leo Trotskij, ”Die Tragedie des deutschen Proletariats”, 14 mars 1933, *Unser Wort*, organ för den tyska sektionen av den internationella vänsteroppositionen, årg. 1, nr 2, början av april 1933. Se även Leo Trotskij, ”Il faut un nouveau parti en Allemagne”, 12 mars 1933, *Œuvres* 1. På svenska: ”Det tyska proletariatets tragedi...” i [Kampen mot nazismen i Tyskland](#)

⁷¹ Se *Der Funke*, nr 1, Paris-Wien-Prag (maj 1933).

⁷² Leo Trotskij, ”Il faut construire de nouveau des partis communiste et une nouvelle internationale”, 15 juli 1933, *Œuvres* 1. Svenska: [Det är nödvändigt att bygga kommunistpartier och en international på nytt](#)

⁷³ Ibid..

⁷⁴ W Bertram (Kurt Landau), *Von Brüssel nach Barcelona*, ej publicerat manuskript, Barcelona 1937, sid. 4.

⁷⁵ Landaus referens till Kominterns fyra första kongresser skiljer sig på ett märkligt sätt från hans tidigare ställningstaganden, i synnerhet som han upptog denna del av den trotskistiska ”traditionen” just vid den tid (1933) då han bröt med trotskismen.

⁷⁶ Landau till den kommunistiska vänsteroppositionen, Paris, 26 mars 1933.

⁷⁷ Landau publicerade ett stort antal artiklar under pseudonymerna Wolf Bertram och Spectator.

⁷⁸ En följd blev, exempelvis, att *Der Funke* inte längre kunde utges.

⁷⁹ 1935/36 utgavs en *Internationales Bulletin* (av AV) i Paris. Vid samma tid utkom också några nummer av *Marx-Lenin-Blätter. Diskussionsmaterial der Linksoptionen in der Komintern* – även de till stor del med Landau som författare.

politiska möjligheterna handlade i stort sett om en smågrupps insatser.⁸⁰ Sant är att Landau intensifierade kontakterna med den oppositionella gruppen *Que Faire?* som bildats i slutet av 1934 kring André Ferrat, G Kagan, P Rimbert och andra⁸¹. Han blev redaktör för den teoretiska tidskriften med samma namn och försökte – men utan att lyckas – att vinna över den för sin strategiska uppfattning.⁸²

En serie politiska händelser blev den yttre katalysatorn som ledde till ett partiellt slut på existensen för denna smågrupp: 1936 satte Stalin igång en omfattande och systematisk likvidering av de motståndare som han sedan länge gjort politiskt oförmögna, samt av alla potentiella framtida fiender; bolsjevismens hela gamla garde utsattes inte bara för politiska angrepp utan också för GPU:s nackskott. Den politiska polisens avrättningsplutoner vilade inte en sekund, från källarvalven i Lubjankafängelset till de mest avlägsna isvidderna i Sibirien.

När den första stora skådeprocessen i Moskva den 24 augusti 1936 utmynnade i dödsdomar för samtliga åtalade, väckte det den största oro hos Landau. För honom handlade försvaret av de bolsjevikledare som nu betecknades som ”avskum”, ”schakaler”, ”hyenor”, eller ”galna hundar”⁸³ nu inte bara om en självklar proletärt internationalistisk plikt – framför allt efter euforin runt folkfronten i Frankrike där de flesta anhängarna glatt blundade för dessa blodiga utrensningar –, utan också om ett ”egenintresse” av högsta rang: en av de avrättade, Valentin Olberg, hade varit medlem av Landaus grupp i Berlin 1930-1931.⁸⁴

Bland exilfolket i Paris var Landau den som omedelbart tog initiativ till en omfattande solidaritetskampanj för Stalins offer och den 30 augusti 1936 vände han sig till Heinrich Brandler⁸⁵ med ett förslag om enad aktion; men denne avvisade utan vidare förslaget⁸⁶; KPÖ försvarade rättegången mot Zinovjev som ”en berättigad försvarsåtgärd mot en kontrarevolutionär sammansvärjning”⁸⁷ och bekräftade därmed riktigheten i den kritik Trotskij riktat mot honom⁸⁸; SAP hade sedan 1933 slagit in på en underdånig högerkurs⁸⁹ och höll nu på att inom

⁸⁰ Se *Der Funke*, nr 12, januari-februari 1937.

⁸¹ André Morel, alias Ferrat (1902-1988), medlem av politbyrån i kommunistpartiet från 1927 och chefredaktör för *L'Humanité* till februari 1934. Georges Kagan, från agit-propavdelningen som använde signaturen Pierre Lenoir, ingick i kommunistpartiets apparat. De övriga tillhörde Vänsteroppositionen som Pietro Torielli, alias Pierre Rimbert (1909-1991), som, efter att ha utestutits ur kommunistpartiet 1932, var aktiv inom *Ligue communiste* fram till 1933.

⁸² Se t ex: Wolf Bertram: ”Fraction ou organisation indépendante? La question du nouveau parti est-elle une question tactique ou de principe?” [Fraktion eller självständig organisation? Är frågan om ett nytt parti taktisk eller principiell?]. Opublicerat manuskript, Paris, 1935. Samme förf.: ”Wo steht und wohin steuert die UdSSR?” [Var står och vart är Sovjetunionen på väg?], *Der Funke*, nr 1/2, januari-februari 1937.

⁸³ Sådana groteska uttryck och andra likartade saknades inte i olika ryska publikationer.

⁸⁴ Se *Not Guilty. Report of the Commission of Inquiry into the Charges made against Léon Trotsky in the Moscow Trials*, New York 1972, sid. 97-115. Valentin P Olberg (1909-1936). Av lettiskt ursprung, hade i Tyskland tillhört Vänsteroppositionen fram till 1931 då han anslöt sig till Landaus grupp. Under rättegången mot de 16 i augusti 1936 i Moskva hade han falskeligen ”bekänt” och Trotskij betraktade honom som en av de provokatörer som genom sina erkännanden skulle styrka anklagelseakten.

⁸⁵ Brev från Landau till Heinrich Brandler, *La Ciotat*, 30 augusti 1936.

⁸⁶ Brandlers negativa svar har inte bevarats; enligt Katia Landau hade han skrivit att han inte ville ha något som helst att göra med ”de trotskistiska förrädarna” (Muntlig information, 10 september 1977). Se även *Der Funke*, nr 1/2 januari-februari 1937.

⁸⁷ *Der Internationale Klassenkampf*, utgiven av IVKO, nr 4, 1936.

⁸⁸ KPÖ kritiserade förvisso Kominterns ultravänsteristiska linje under ”tredje perioden” (1929-1934), men undantog då den politik som samtidigt fördes i Sovjetunionen.

⁸⁹ Se Hanno Drechsler, *Die Sozialistische Arbeiterpartei Deutschlands (SAPD)*, Meisenheim/Glan, 1965.

”Lutetiakretsen”⁹⁰ planera för en tysk folkfront och var i största allmänhet helt ointresserat av Landaus förslag.

Och nu fick han också försvara sig mot en vänsteropposition i de egna leden som växte i styrka och skulle frigöra sig organisatoriskt i början av 1937.⁹¹ Till kampanjen anslöt sig till sist bara trotskisterna och den ultravänsteristiska gruppen *Internationale* (kring Maslow⁹²).⁹³ Man anordnade några gemensamma diskussionsmöten om rättegångarna och utsikterna för den ryska revolutionen⁹⁴; men nya förslag från Landau – bland annat upprättande av en utbildningsförening med arbetarinriktning i stället för folkfrontens ”liberala” syn på utbildningen och en gemensam broschyr om Moskvarättegångarna – där tog Landau också kontakt med den tjeckiska gruppen runt Kalandra⁹⁵ – stupade på ideologiska motsättningar eller de olika organisationernas sekterism. Trotskisterna ville framför allt rekrytera medlemmar till den egna organisationen, medan anhängarna till Maslow kopplade kritiken av stalinismen till ”sektaristiska” krav som härrörde från deras vägran att försvara Sovjetunionen, som de betraktade som ”statskapitalistiskt”.⁹⁶ I det stora hela ledde denna kampanj inte till några som helst positiva resultat.

Den andra händelsen som berörde den internationella arbetarrörelsen på ett betydligt djupare plan och ställde alla teoretiska och praktiska frågor inför en obarmhärtig granskning var spanska inbördeskriget, som från första början – i juli 1936 – var oupplösligt förenat med en djup och omfattande social revolution. Alla tidigare revolutionära resningar sedan den första vågen 1921-1923 ställdes i skuggan av den och den överträffade också på många sätt revolutionen 1917. Detta har bekräftats av personer med så vitt skilda politiska uppfattningar som Leo Trotskij⁹⁷, Andrés Nin⁹⁸ och Augustin Souchy⁹⁹, för att bara nämna några av dem som ägnat stor uppmärksamhet åt denna fråga.

Till Spanien strömmade sommaren 1936 från hela världen revolutionärer som tröttnat på att arbeta illegalt i sina hemländer eller på bittra erfarenheter av en slitsam smågruppstillvaro i

⁹⁰ Se Ursula Langau-Alex, *Volksfront für Deutschland*, band 1: Vorgeschichte und Gründung des Ausschusses zur Vorbereitung einer deutschen Volksfront, 1933-1936, Frankfurt/Main, 1977.

⁹¹ Hanno Drechsler, *a.a.*, sid. 349.

⁹² Isaac Tchereminski, alias Arkadi Maslow (1893-1941). Tillsammans med Ruth Fischer en av ledarna för vänstern inom KPD mot Brandler. Lierad med Zinovjev, han och Fischer utslöts ur KPD 1928. De båda emigrerade till Paris i januari 1933. Träffade Trotskij i Paris i januari 1934 och arbetade med den internationella sektionen av LCI från mitten av 1934. Tillsammans med Ruth Fischer bildade han i september 1935 gruppen *Die Internationale*.

⁹³ Brev från Landau (mottagaren var uppenbarligen en medlem av marxist-internationalisterna i Danmark), Paris, 28 september 1936.

⁹⁴ *Internationales Bulletin*, utgiven av AV inom den tyska vänstern, slutet av oktober 1936.

⁹⁵ Brev från Landau till Zavis Kalandra, Paris, 19 oktober 1936. Zavis Kalandra (1902-1950), medlem av tjeckiska kommunistpartiet sedan 1923. Ingick i partiledningen. Tog öppet ställning mot Moskvarättegångarna 1936 och bröt då med partiet.

⁹⁶ Andrea, ”Notwendige Zusammenfassung aller revolutionären Kräfte gegen Reformismus und Stalinismus und der Versuch unserer Zusammenarbeit mit der Maslow-Gruppe und Trotzkyisten”, *Der Funke*, n° 1/2, januari-februari, 1937.

⁹⁷ Se Leo Trotskij: ”Leçons d’Espagne, dernier avertissement” (17 december 1937) i *La Révolution espagnole*, sid. 471-501. Svenska: [Lärdomar av Spanien – den sista varningen](#)

⁹⁸ ”Tal av kamrat Andrés Nin i Valencia”, i *Information des POUM* (tyska utgåvan), nr 2, Barcelona, 1936. Andrés Nin Ferez (1892-1937), först ledande inom CNT, därefter PCE. Medlem av den ryska vänsteroppositionen och dess internationella kommission från 1923. Återvände till Spanien efter att ha utvisats ur Sovjetunionen och blev generalsekreterare för *Izquierda comunista de España*, därefter en av grundarna av POUM 1935.

⁹⁹ Augustin Souchy (1892-1984), blev anarkist i slutet av första världskriget och representerade den revolutionära syndikalismen på Kominterns andra kongress. Chefredaktör för den anarko-syndikalistiska tidningen *Der Syndikalist* 1922-27. Lämnade Tyskland 1933 och bosatte sig i Frankrike.

exilen. Även om Landau var fysiskt märkt av svårigheterna i exilen¹⁰⁰ unnade sig han och hustrun Katia inte längre en minuts vila. Dag för dag följde de nyheterna från krigsskådeplatserna i Spanien: löpsedlarna talade om att de fascistiska styrkorna var på väg att belägra Madrid. Den påtvingade passiviteten plågade dem. Efter några försök via Fosco – pseudonym för Nicola di Bartolomeo, en italiensk trotskist med nära kontakter med POUM¹⁰¹ – och Mika Etchebehere – hustru till den argentinske POUM-ledaren Hipólito Etchebehere, som sedan 1931 samarbetat med Landau¹⁰² – lyckades de få kontakt med Andrés Nin och Juan Andrade¹⁰³ i POUM:s verkställande ledning.

I början av november 1936 anlände Landau och Katia till Barcelona som – trots att revolutionen långsamt avtagit – fortfarande var centrum för radikaliseringen inte bara för de katalanska arbetarna utan för de spanska i allmänhet.¹⁰⁴ Detta innebar också att marxist-internationalisternas centrum utomlands bytte plats.¹⁰⁵ POUM gav Landau i uppdrag att samordna utländska journalister, författare och vanliga frivilliga. Han hade ett eget kontor med några medarbetare, arbetade som politisk instruktör och skötte sådana ”vardagliga” frågor som att ordna sovplatser och måltider.¹⁰⁶ Den viktigaste mötesplatsen för de många utländska anhängarna till POUM var Hotel Falcón, som POUM tagit över.

”Där vimlade det av journalister, politiker, folk från hela världen, och några oppositionella socialistiska och kommunistiska grupper hade det som mötesplats. SAP var representerat av Max Diamant och Willy Brandt¹⁰⁷, där fanns folk från KPÖ – Brandlers tendens, rådskommunister från Nederländerna, trotskister från USA, Frankrike, Storbritannien, Sydamerika, italienska maximalister, tyska anarko-syndikalister, judiska Bund, alla var där. De italienska maximalisterna och SAP upprättade egna militära enheter som anslöt sig till POUM:s milis. Många av dessa utlänningar hade deltagit i första världskriget, hade militära erfarenheter och brann för att stödja den spanska revolutionen politiskt och militärt. Ledningen för POUM hade varken tid eller lust att delta i fraktionsstriderna och intrigerna mellan dessa grupper. Därför utsåg de österrikaren Kurt Landau, ledare för gruppen *Funke*, som samordnare och rådgivare för att samla de krafter som var användbara bland dessa frivilliga och organisera dem, samt att ta hand om de internationella relationerna.”¹⁰⁸

Landau förväntade sig att den revolutionära vågen i Spanien skulle bli en ledstjärna för arbetarklassen i Europa, som han sedan 1933 ansett vara i behov av en nyorientering och som han nu trodde skulle bli möjlig tack vare POUM. POUM:s uppgift, att utgöra axeln i ett ”nytt Zimmerwald”, skulle konkretiseras vid en internationell konferens i Barcelona¹⁰⁹, som han skickligt förberedde tillsammans med POUM:s internationella sekretariat. För att undvika att

¹⁰⁰ Mika Etchebehere, *Ma guerre d'Espagne à moi*, Denoël/Les Lettres nouvelles, 1976, sid. 129 och 133. xxxx

¹⁰¹ Fosco. ”Mon rôle à Barcelone en août et septembre 1936” i *La Révolution espagnole*, ed. Pierre Broué, sid. 624.

¹⁰² Skriftlig information av P Broué, Grenoble, 23 januari 1978. Mika Etchebehere var gift med Hypolite Etchebehere, som blev utesluten ur det argentinska kommunistpartiet 1925. Vistades i Spanien 1930-1931, i Frankrike 1932 och i Tyskland 1933. Medarbetare i tidningen *Masse* under namnet Juan Rustico. Nära knuten till Kurt Landau, ingick i gruppen *Que Faire?*. I juli 1936 kom han till Madrid, chef för POUM:s motoriserade kolonn i Madrid och dödad den 18 augusti 1936.

¹⁰³ Juan Andrade Rodríguez (1897-1981), en av grundarna av spanska kommunistpartiet, utesluten 1927. En av grundarna av vänsteroppositionen, därefter *Izquierda comunista* och till sist POUM. Ska ha arresterats 1937, men lyckats fly 1939.

¹⁰⁴ George Orwell har svarat för en livfull skildring i *Hyllning till Katalonien*.

¹⁰⁵ Se *Spanisches Informations Bulletin*, utgiven av AV inom den tyska vänstern i Spanien, Barcelona, mitten av november 1936.

¹⁰⁶ Christine Kanzler, Werner Wogerbauer till författaren, Paris, 9 januari 1978.

¹⁰⁷ Max Diamant (1908-1992), en av ledarna för SAP och Herbert Frahm, alias Willy Brandt (1913-1992), medlemmar av partiets ungdomsorganisation SAJ. Ingick i partiets delegation i Spanien.

¹⁰⁸ Paul Thalmann, *Wo die Freiheit stirbt. Stationen eines politischen Kampfes*, Olten, 1974, sid. 147.

¹⁰⁹ W Bertram, *Von Brüssel nach Barcelona*.

det tilltänkta ”internationella kampblocket” skulle gäpa över för mycket redigerade han några programmatiska grunder som han såg som ett minimum för detta nya centrums verksamhet:

1. Principiellt avståndstagande från folkfronten, kamp mot fascismen i form av proletär klasskamp för socialism och proletariatets diktatur, aktivt stöd till vår socialistiska revolution mot dess öppna yttre fiender (fascisterna) och dolda (non-interventionisterna) och mot stalinismens demokratiska kontrarevolution och reformismen.
2. Revolutionär kamp mot kriget. Avvisande av allt stöd till imperialistmakterna i kriget, oförsonlig kamp mot den heliga allians mellan reformister och stalinister, som var på gång i segrarmakterna från freden i Versailles.
3. Erkännande av Sovjetunionens proletära klasskaraktär och därmed det internationella proletariatets plikt att försvara Sovjetunionen i krig med klasskampens alla medel. Kamp mot den inre reaktionen i den proletära diktaturens Sovjetunionen, kamp mot stalinismen och för lika rättigheter för alla anhängare till sovjetmakt.¹¹⁰

Denna förhoppning att få se den revolutionära utvecklingen i Spanien fungera som djupgående inspirationskälla för arbetarrörelsens nyorientering internationellt tog sig uttryck i en mängd artiklar, brev, diskussionsinlägg¹¹¹ och, något som förtjänar att nämnas här, i ett anförande som sändes över Radio-POUM (Barcelona) på treårsdagen av upproret i Österrike i februari:

”I dag talar vi till er från det revolutionära och proletära Barcelona, från den radiostation som proletariatet tog över de dagar i juli då proletariatet i Spanien förverkligade vad vi, österrikiska kamrater, påbörjade i februari 1934. Det går en rak linje mellan det österrikiska februari 1934 och det revolutionära juli i Spanien. Den väg vi slog in på i Österrike följde gruvarbetarna i Asturien några månader senare, i oktober 1934. Men revolutionen i Asturien i oktober var bara en storslagen uvertyr till den revolutionära segern i juli 1936. Om några veckor kommer vi, alla revolutionära grupper och partier, att anordna en internationell konferens i Barcelona och vi hoppas då också få se representanter för de revolutionära proletärerna i Österrike. Verkligheten kommer att visa sig vara starkare än apparaternas makt. Starkare än vågen av förtal. Den oslagbara styrkan hos vår socialistiska revolution kommer att visa sig ...”¹¹²

POUM, som var medlem av Londonbyrån, en internationell tendens som vacklade mellan socialdemokrati, ”officiell” kommunism och trotskism, hade nära kontakter med SAP, som skickat Max Diamant och Willy Brandt som sina representanter, men också som ledare för den tyska sektionen av POUM, till Barcelona. De stödde den flygel inom POUM, som inte var motståndare till folkfrontens linje, inte ens sedan man sett vad Nins medverkan i den katalanska Generalitat-regeringen lett till, och som försökte undvika de häftiga antitrotskistiska attackerna från de katalanska (PSUC) och spanska (PCE) stalinisterna, påhejade av sovjetiska ”rådgivare”.¹¹³ De spanska representanterna för SAP hamnade nu i konflikt med majoriteten inom POUM och sina egna oppositionella medlemmar, av vilka de främsta – efter att ha blivit uteslutna ur SAP – tog kontakt med Landau, som också kraftigt motsatte sig den linje Brandt och Diamant stod för.¹¹⁴

¹¹⁰ Kurt Landau, ”La crise dans le mouvement ouvrier international”.

¹¹¹ Se t ex: ”Für den Sieg der spanischen Revolution! Für ein ‘neues Zimmerwald’”, *Der Funke*, nr 5-6 (maj-juni 1937).

¹¹² På treårsdagen av februaridagarna i Österrike. Utkast till kamrat Wolf Bertrams tal i radio-POUM 12 februari 1937

¹¹³ Se P Broué/E Témime, *Révolution et guerre d’Espagne*, Paris, Ed. de Minuit, 1961, sid. 232, 242-244. Eng. övers. *The Revolution and the Civil War in Spain*, London, 1972.

¹¹⁴ Här måste framför allt nämnas Peter Blachstein, som var representant i Spanien för gruppen *Neuer Weg*.

Landau var inblandad i våldsam polemik om militariseringen och den upplösning av miliserna som *de facto* skedde när de ersattes med ”folkarmén”. I motsats till Brandt avvisade han bestämt den uppfattning kommunistpartiet förespråkade, bildandet av en folkarmé.¹¹⁵ Landau delade heller inte Brandts optimism¹¹⁶ beträffande utsikterna för den spanska revolutionen, något som härrörde från dennes positiva syn på folkfrontspolitiken: det blodiga krossandet av det proletära upproret i Barcelona (maj 1937) – ett sista desperat försök att sätta stopp för i de snabba åtgärderna för att omintetgöra de revolutionära landvinningar som gjorts och återuppliva stämningarna från juli 1936 – som utfördes gemensamt av det katalanska kommunistpartiet PSUC, den kommunistiska ungdomsorganisationen, Esquerra catalunya (det borgerliga regeringspartiet i Katalonien) och reguljära enheter ur civilgardet och stormtrupperna¹¹⁷, tolkades med rätta av Landau som en avgörande etapp på vägen mot socialt, politiskt och militärt nederlag.¹¹⁸

Den politik som gick ut på att förinta alla anti-stalinistiska krafter, och som *Pravda* tillkännagett redan den 17 december 1936 med cynisk precision (”Vad Katalonien beträffar, har utrensningen av trotskister och anarkister börjat och den kommer att genomföras med samma energi som i Sovjetunionen.”¹¹⁹) tog sig från och med maj 1937 formen av ren häxjakt mot allt som befann sig till vänster om kommunistpartiet: oräkeliga spanska och utländska anhängare till POUM, vänstersocialister, anarkister och trotskister föll offer¹²⁰ för pogromerna och på sommaren 1937 försmäktade cirka 15 000 politiska fångar¹²¹ i ”officiella” fängelsehålor eller i de många GPU-fängelserna.¹²² Landau kände sig inte tillräckligt trygg i förorten Saria efter barrikadstriderna i Barcelona, som han varit ögonvittne till¹²³; han frågade Augustín Souchy till råds och denne ställde en bostad till förfogande¹²⁴ i la Laetana, högkvarter för anarko-syndikalistiska CNT:s regionala kommitté. Eftersom Souchy strax efteråt begav sig utomlands under flera veckor som representant för CNT (för att informera flera socialistpartier om den förvärrade situationen) rådde han Landau att inte lämna fastigheten under tiden. Det rådet grundade sig på en helt realistisk bedömning av läget: en annan lägenhet som Landau bott tillfälligt i var uppenbarligen redan under polisövervakning; när Peter Blachstein (representant i Spanien för *Neuer Weg*, en utbrytargrupp ur SAP) tog sin tillflykt där blev han omedelbart arresterad.¹²⁵ Av skäl som inte fullt klarlagts lämnade

¹¹⁵ Se *Politischer Informationsbrief*, nr 1, utgivet av AV inom den tyska vänstern, *Der Funke*, Barcelona, 1 mars 1937. Motsatt hållning förfäktas av Willy Brandt i *En Jahr, Krieg und Revolution in Spanien*, Paris, 1937.

¹¹⁶ Skriftlig information av Paul Thalmann, Nice, 20 juni 1976 och av Katia Landau, Cuarnavaca, 10 mars 1977.

¹¹⁷ Se Fenner Brockway, *The Truth about Barcelona*, London, 1937. Victor Alba, *Histoire du POUM*, Paris, 1975, sid. 265

¹¹⁸ Enligt meddelande från Paul Thalmann (20 juni 1976), indirekt i ett ofullbordat manuskript av Landau (mitten av augusti 1937).

¹¹⁹ Citerat från Hugh Thomas, *The Spanish Civil War*. Penguin Books, 1974, s 457. Men se Reiner Tosstorffs brev i *Revolutionary History*, vol. 2 nr.1, Spring 1989, s.47. Tosstorff påvisar att även om citatet uttrycker den inställning som Moskva hade till ”trotskister och anarkister” (andra uttalanden och den praktiska politiken visar det), men att just detta citat faktiskt inte fanns i *Pravda*. Det härrörde från en mexikansk tidning, som hade påstått att det var från *Pravda*.

¹²⁰ Se W G Krivitsky, *I was Stalin's agent*, New York/London, 1939, sid. 105.

¹²¹ Enligt Katia Landau, *Le stalinisme en Espagne*, Paris, 1938, sid. 8. Skriften finns i engelsk översättning: [Stalinism in Spain](#).

¹²² Text i Barcelona: Puerta del Angel 24, Paseo de San Juan 104, Calle de Montaner 321, Calle de Corcega 299, Calle de Vallmajor 5; i Valencia: det tidigare Sankta Ursula-klostret; i Madrid: Calle de Atocha, Paseo de Castellana; i Alcalá de Henares, för att bara nämna de viktiga städer.

¹²³ Se Paul Thalmann, *Wo die Freiheit ...*, sid. 197.

¹²⁴ Muntlig information av Augustin Souchy, München, 2 mars 1977. Se även dennes självbiografi: *Vorsicht! Anarchist! Ein Leben für die Freiheit. Politische Erinnerungen*.

¹²⁵ Skriftlig upplysning av Paul Thalmann (Nice, 22 januari 1978).

Landau den relativt säkra bostaden¹²⁶ hos CNT-centralen för att åter visa sig, denna gång under försvårande omständigheter. Han visste att han riskerade livet sedan nästan hela centralkommittén och exekutivkommittén i POUM blivit arresterad (16 juni 1937) och partiet förklarats olagligt. Samma dag blev hans hustru Katia arresterad i en av POUM:s hemliga bostäder och översköljd med en rad absurda anklagelser som sträckte sig ända till öppen antisemitism¹²⁷ för att sedan hållas som gisslan för att få Landau att överlämna sig till bödlarna. Metoden att anhålla släktingar utgjorde på intet vis något särfall.¹²⁸

Trots det besvärliga läget skrev Landau i hemlighet, med oförtröttlig hängivenhet gentemot revolutionens sak, en rad artiklar som letade sig till utlandet.¹²⁹ I de artiklarna utvecklade han fragment av en grundläggande kritik av bolsjevismen och från den utgångspunkten riktade han en frän polemik mot Trotskij och dennes anhängare.¹³⁰

Vilka brott anklagades Kurt Landau för? Under loppet av de brutala förhör, för det mesta ledda av icke-spanjorer, som Katia Landau och hennes medfångar utsattes för framgick förhållningssätt som avslöjade den sovjetiska hemliga polisens långa arm.¹³¹ Förutom (det oriktiga) påståendet att Landau var medlem av POUM:s exekutivkommitté anklagades han för att ha bildat en ”terroristisk” sammanslutning, som inte enbart bar skulden för händelserna i Barcelona i maj, utan också satt upp målet att mörda Stalin och ledarna för Komintern.¹³² I ett specialnummer av *Die Internationale*, skrivet av Philipp Dengel och helt ägnat en enda fråga: ”Varför trotskismen måste utplånas ur arbetarrörelsen!” (september 1937) pekades Landau ut som POUM:s ”officielle teoretiker” och förrådde med anmärkningsvärd uppriktighet den ledning där den ”politiska” sammandrabbningen skulle ske:

”Efter alla erfarenheter internationellt och i Tyskland måste varje trotskist behandlas som en öppen agent för fascismen. Alla förbindelser med dessa element utgör ett brott mot arbetarklassen, mot dem som i Tyskland fortsätter ett heroiskt motstånd mot fascismen. Kampen mot dessa fascistiska agenter i arbetarklassens led är lika mycket en plikt för socialdemokrater som för kommunister.”¹³³

Medan tecken på uppgivenhet och demoralisering från maj 1937 började visa sig bland många medlemmar av POUM och som kom till uttryck i det svaga motståndet mot krossandet av POUM, förblev Landaus optimism intakt. Om detta vittnar ett brev som han i slutet av juli 1937 skickade till en av sina österrikiska medkämpar, Karl Daniel:

”Trots den ohyggligt svåra situationen känner jag mig som fisken i vattnet ... Det är en kamp på liv och död som pågår mellan oss och stalinisterna. De är tio gånger starkare än vi, men hittills har de bara haft att göra med knäckta personer (Sovjetunionen), en skrivkunnig person (Leo) och med smågrupper. Men här finns möjligheter att inte bara utveckla en liten fraktionsstrid eller en litterär kamp med stalinisterna, utan en kamp där arbetarklassen tar strid med stalinismen. Även om vi skulle vara i underläge, vilket jag inte tror, även om alla vi som för denna kamp blir tillintetgjorda,

¹²⁶ Medan Souchy anser att Landau underskattat faran (*Vorsicht: Anarchist ...*, sid. 119) var Katia Landau av uppfattningen att Landau i egenskap av marxist inte blev särskilt välkommen i denna anarkistiska krets och att han därför letade efter ett annat gömställe (muntlig information, 10 september 1977).

¹²⁷ Katia Landau, *Le stalinisme ...*, sid. 37.

¹²⁸ Se VS, ”Crimes à Barcelone”, *La Révolution prolétarienne*, nr 249, 25 juni 1937.

¹²⁹ I *Juin 36*, organ för PSOP, publicerades i maj 1939 flera artiklar av Landau, skrivna under hans tid under jorden, t ex: ”Bolchévisme, trotskysme, sectarisme” och ”Le trotskysme et la révolution espagnole”.

¹³⁰ Se föregående not, samt det tidigare omnämnda ofullbordade manuskriptet från mitten av augusti 1937, som kan vara det sista Landau skrev.

¹³¹ Dessa förhör med ledarna för POUM skedde under helt enkelt groteska former. De utsattes oupphörligt för samma stereotypa frågor, som exempelvis i Gorkins fall: ”Vad anser ni om Stalin? Vad anser ni om Trotskij? Tror ni att Trotskij är mycket mer revolutionär eller mindre revolutionär än Stalin? ...” etc

¹³² Katia Landau, *Le stalinisme ...*, sid. 35.

¹³³ Philipp Dengel, ”Warum der Trotskismus aus der Arbeiterbewegung ...”. *Die Internationale*, specialnummer 1937, s. 9 ff och s. 27

kommer vi att lämna så djupa spår efter oss, så att i ett annat läge kommer kampen mellan revolution och stalinism att blossa upp på nytt som det revolutionära proletariats kamp mot den stalinistiska kontrarevolutionen. På våra kraftfulla ben kommer Stalin att knäcka åtminstone några av sina tändar ... POUM utgör den enda stora politiska kraft som marxismen i nuläget kan stödja sig på. Även om partiet visat sig ha tusen olika svagheter är de bästa utländska kamraterna, framför allt medlemmarna av vår milis, entusiastiska över partiet som aldrig tidigare skådats. Envar som återvänder härifrån, oavsett om han tillhör SAP, KPÖ eller Gud vet vad, kommer att göra det som 'sändebud för POUM', och kommer att vara ute på ett uppdrag som inte handlar om pengar som ... (oläsligt), utan han ger sig av uppfylld av den största entusiasm för vårt parti och dess kamp och ett dödligt hat mot stalinismen.”¹³⁴

Några veckor senare, den 23 september 1937, upptäcktes Kurt Landau i sitt gömställe och forslades bort. Vi överlämnar ordet till Katia Landau:

”Kurt var inhytt i en förort till Barcelona i ett hus med kamrater från POUM. Kvinnan som härbärgerade honom hette Carlota Duran. Hon hade just kommit hem när hon upptäckte en stor svart bil, mycket tjugig, parkerad utanför huset. Min man satt på terrassen, som vanligt i färd med att skriva. Två civilklädda män och en beväpnad vakt klev ut, sade till honom att hämta sina kläder och sen for de omedelbart i väg med honom. Hon vågade inte ingripa, något som hon erkände ganska öppet för mig. Varför hade man gripit min man? Kanske för att de kamrater inom POUM som befann sig på fri fot gjort detta hus till sitt högkvarter och att man hade lagt märke till dem i denna stillsamma förort.”¹³⁵

Alla efterforskningar på centrala poliskommissariatet och i alla fängelser blev resultatlösa. Den ansvarige för allmänna ordningen, Paulino Gómez, förklarade för dem som ville veta mer om Landaus försvinnande att det inte gick att få några upplysningar i ärendet från Valencia.¹³⁶

Trots mängden av förtal från Kominterns propagandamaskineri runt om i världen gick det inte att helt tysta den kritiska andan och solidariteten med offren för den stalinistiska repressionen, särskilt frågan om vad som hänt Andrés Nin¹³⁷, som ju var internationellt känd som en gammal revolutionär, ledde till att oppositionella strömningar uppstod. Förutom några försök att organisera solidaritetskampanjer i Frankrike och England lyckades tre internationella undersökningskommissioner skaffa sig en viss uppmärksamhet¹³⁸ – där ingick kända representanter för Londonbyrån.¹³⁹ Den sista av dessa kommissioner, där ingick bl a J MacGovern, sekreterare i ILP, och F Challaye, professor vid Sorbonne och medlem av undersökningskommittén om Moskvarättegångarna,¹⁴⁰ åkte till Katalonien¹⁴¹ i november 1937 för att bland annat undersöka förhållandena i de statliga fängelserna och vad som hänt med några försvunna representanter för utländska arbetarorganisationer (Erwin Wolf, Marc Rhein¹⁴², Kurt Landau, ...) och även få klarhet i fallet Nin.

¹³⁴ Brev från Landau till Karl Daniel, Barcelona, 28 juli 1937.

¹³⁵ Skriftlig (10 mars 1977) och muntlig (10 september 1977) information av Katia Landau.

¹³⁶ Katia Landau, *Le stalinisme ...*, sid. 34.

¹³⁷ Se *L'assassinat d'André Nin. Ses causes, ses auteurs*, Spartacus, cahiers mensuels, nouvelle série, nr 19, Paris, 1939. "Nin assassiné", *La Révolution prolétarienne*, nr 252, 10 augusti 1937.

¹³⁸ Victor Alba, *Histoire ...*, sid. 318.

¹³⁹ Se "Résultats d'une enquête", *La Révolution prolétarienne*, nr 251, 25 juli 1937.

¹⁴⁰ John McGovern (1887-1968) var en av de mest populära talarna inom ILP. Känd för sina inlägg i underhuset, sina spektakulära gester och sin medverkan i de arbetslösas marscher. Félicien Challaye (1875-1967), författare och lärare i filosofi, "helgjuten pacifist" sedan 1932, medlem av Fredskämparnas internationella förbund, vars tidning *Le Barrage* tog ställning mot Moskvarättegångarna.

¹⁴¹ "La troisième délegation internationale en Espagne", *Independent News*. Fransk-brittiska informationsbyråns presstjänst, Paris, nr 115, 11 december 1937.

¹⁴² Erwin Wolf, alias Nicolle Braun, (1902-1937). Sudettysk. Anslöt sig till Vänsteroppositionen under studierna i Berlin 1932. Trotskijs sekreterare i Norge i november 1935. Skickad till Spanien i april 1937, där han blev arresterad den 28 juli för att sedan försvinna efter den 13 september. Marc Rhein, son till mensjevnikledaren

Katia Landau, som hölls i kvinnofängelset i Barcelona, vände sig under tiden till Kataloniens president Lluís Companys, till inrikesministeriet och alla myndigheter inom rättsväsende och polis och krävde under hot om hungerstrejk följande: 1. Upplysningar om vad som hänt Kurt Landau och var han hölls fången. 2. Svar på frågan om hon hölls som gisslan eller varför hon arresterats. 3. Om det inte fanns något att anföra mot henne krävde hon omedelbar frigivning.¹⁴³ Den 8 november 1937 tillgreps hon också denna extrema kampform: 500 fängslade kvinnor (till stor del tyskor) solidariserade sig med henne och inledde också en hungerstrejk. Den ovan nämnda undersökningskommissionen fick komma in i en del fångelser blev djupt tagen av att få höra Internationalen sjungas av hundratals fångar – fascistiska agenter enligt kommunistpartiet.¹⁴⁴

Regeringen Negrín, som på grund av dessa påtryckningar inte alltför mycket ville att det skulle uppmärksammas hur mycket kommunistpartiets apparat behärskade de viktigaste delarna av statsapparaten, kände sig av taktiska skäl tvungen att distansera sig från kommunistpartiets mest uppenbara förtalskampanj och från hösten 1937 uppstod direkta intressekonflikter.¹⁴⁵ Antagligen var det detta som gjorde att justitieministern Manuel Irujo ingrep personligen och den 22 november 1937 kunde Katia Landau avbryta hungerstrejken och försattes på fri fot.¹⁴⁶ En vecka senare arresterades hon på nytt av *Grupo de Información*, som givetvis inte hade någon arresteringsorder, och tillsammans med Eisa Henschke (KPÖ) fördes hon till Paseo San Juan (GPU:s högkvarter i Barcelona).¹⁴⁷ En av ”förhörsspecialisterna”, Leopold Kulcsar¹⁴⁸, var ”en gammal bekant” till Kurt och Katia Landau från fraktionsstriderna inom det österrikiska kommunistpartiet 1924-1925. Kulcsar – en av de mest skumma figurerna inom den österrikiska arbetarrörelsen – talade med ett nästan patologiskt hat om Kurt Landau, lovade ”blodig hämnd” och förklarade sig ha kommit till Spanien på ett ”specialuppdrag”; hans verkliga ställning inom apparaten är oklar.¹⁴⁹

Detta leder till frågan vem som planerade, organiserade och genomförde bortförandet och avrättningen av Landau. Allt tyder på GPU, men det är nästan omöjligt att få reda på exakt vilka som var inblandade. Mördarna vet hur man ska utplåna spåren efter sig – som i många

Rafail Abramovitch, medlem av ungsocialisterna och chefredaktör för *Socialdemokraten* i Stockholm. Arresterad i Barcelona i april, spårlöst försvunnen.

¹⁴³ Se ”Sobre la desaparición y probable asesinato de Kurt Landau y la huelga de hambre de su compañera”, *Boletín de Información sobre el proceso político contra el POUM*, nr 6, Barcelona, 15 december 1937; *Independent News*, specialnummer, 16 november 1937; ”Les assassins du GPU en Espagne. La ‘disparition’ de Landau et la grève de la faim de sa femme”, *La Révolution prolétarienne*, nr 259, 25 november 1937.

¹⁴⁴ Broué-Témime, *a.a.*, s. 278

¹⁴⁵ Se Fernando Claudin, *Krisen i den kommunistiska rörelsen*. xxx

¹⁴⁶ *Independent News*, nr 15, 11 december 1937, sid. 3.

¹⁴⁷ Katia Landau, *Le stalinisme ...*, sid. 36.

¹⁴⁸ Leopold Kulcsar (1900-1938). Anslöt sig som helt ung till den socialistiska ungdomsrörelsen. Arresterad 1918, anslöt sig senare till KPÖ, som han lämnade 1925-26. Medlem av socialistpartiet fram till februari 1934, underjordisk till december 1934 då han flydde till O Bauer i Brno. Flyttade 1937 till Prag, där han var sekreterare på spanska ambassaden. Uppges ha dött kort därpå (januari 1938).

¹⁴⁹ Katia Landau skriver beträffande Kulcsar: ”Jag hade hela tiden känslan att han inte ingick i apparaten, men att han ville göra karriär på fallet Landau. Jag tror att man inom GPU betraktade honom lite nedlåtande, men att han fick komma med eftersom han varit högt uppsatt.” (*Le stalinisme ...*, sid. 40). Professor Alfred Magaziner, som lärt känna både Katia Landau och Kulcsar på 1920-talet, utesluter inte att Leopold Kulcsar arbetat för GPU:s räkning, men tillägger att dennes kontakter med ryssarna också kunde vara av helt normal diplomatisk karaktär (enligt Katia Landau var han militärattaché). Magaziner framhöll speciellt: ”Sedan Katia Landau arresterats på nytt samtalade jag med Leopold K – tre dagar innan han dog – och vi grälade en hel eftermiddag. Han påstod då att polisen hos henne hittat kartor över Madrid och Barcelona av stor betydelse för flyngangrepp; jag frågade honom då när man hittat dessa kartor och då svarade han att det skett efter arresteringen; då sade jag rakt ut att det bara var billiga knep av polisen och att det absolut inte gick att dra några slutsatser av det och sen skildes vi åt i oenighet.” (Muntlig information av A Magaziner, 8 mars 1978).

andra liknande fall. Enligt Erich Wollenbergs version¹⁵⁰, och som Carola Stern följt¹⁵¹, fördes Kurt Landau bort av personer ur den tyska apparaten och blev torterad till döds; fysisk bestraffning innebar hur som helst livsfara för Landau som led av blödarsjuka.¹⁵² Det uppges att Walter Ulbricht gett den franske kommunisten André Marty i uppdrag att ”likvidera” Landau. Och Marty ska ha fullföljt uppdraget.¹⁵³ Även om detta inte går att bevisa är hur som helst dessa båda högt uppsatta mäns verksamhet ett av de mörkaste kapitlen i spanska inbördeskrigets historia.¹⁵⁴ Spåren efter Landau går att följa ända till Calle de Córcega 299 (utlandspolisen), men sedan är allt höljt i dunkel.¹⁵⁵

Julian Gorkin – f.d. chefredaktör för POUM:s huvudorgan *La Batalla* och chef för det internationella sekretariatet och som varit nära bekant med Landau – skriver i ett brev till Elsa Poretski¹⁵⁶ om sin tid i statsfängelset i Barcelona: han uppger att han där träffat en annan fängslad vän, som sagt att Landau förts till Hotel Colón – det katalanska kommunistpartiets högkvarter – och dödats i hotellkällaren och att kroppen därefter genast bränts upp.¹⁵⁷ Katia Landau däremot utesluter inte att hennes man deporterats till Sovjetunionen och där gått samma öde till mötes som otaliga andra politiska kamrater.¹⁵⁸

Sedan hon fängslats på nytt i början av december inleddes en veritabel odysseé genom olika hemliga statsfångelser och hon blev hotad med att ställas inför rätta för militärt spioneri. Under tiden hade ”fallet Landau”, på grund av de omständigheter som skildrats, fått viss, om än begränsad, uppmärksamhet. Otto Bauer och Friedrich Adler vände sig till Komintern och försökte utverka en frigivning av Katia.¹⁵⁹ Gruppen *Gauche révolutionnaire* kring Marceau Pivert gjorde också några försök att ingripa.¹⁶⁰ Det var sannolikt detta som ledde till att Katia någon tid senare frigavs och utvisades från Spanien – i utbyte mot några flygplan.¹⁶¹ Stalinisterna nöjde sig inte med att ha mördat en revolutionär kämpe. I oktober 1938 under skådeprocessen¹⁶² mot de främsta ledarna för POUM anklagades Landau och några av hans kamrater för att ha ... varit agenter åt Gestapo.¹⁶³ Några organisationer och många kända namn protesterade mot detta skamliga förtal och protesterade i telegram till regeringschefen Negrín: Bland dem kan nämnas A Rosmer, F Brupbacher, Victor Serge, Ignazio Silone, Brandler, Frölich, Thalheimer, Marceau Pivert, Magdeleine och Maurice Paz, Rappoport, M Fourier, Martinet och några till. Men nu höll de ”officiella” kommunisterna i Spanien på att få betala räkningen för folkfrontspolitiken: deras borgerliga allierade, som de hjälpt upp på stigbygeln, röjde undan dem. Och knappt ett år senare befann sig hela Spanien under fascismens ok.

Översatt från *Cahiers Léon Trotsky*, nr 5 (januari-mars 1980). Översättare: Björn Erik Rosin

¹⁵⁰ Se Erich Wollenberg, *Der Apparat ...*, a.a., sid. 579.

¹⁵¹ Se Carola Stern, *Ulbricht – Eine politische Biographie*, Berlin, 1966.

¹⁵² Muntlig information från Katia Landau till författaren, 10 september 1977.

¹⁵³ Se Carola Stern, a.a., sid. 81.

¹⁵⁴ Beträffande Marty, se Broué-Témime, a.a., sid. 355-356. Hugh Thomas, a.a. Om Ulbricht, se a.a., sid. 307.

¹⁵⁵ Han skulle åter ha blivit sedd av medlemmar av POUM (enligt Katia Landau).

¹⁵⁶ Elisabeth Bernaut (1898-1978), född i Polen, blev kommunist i samband med Oktoberrevolutionen. Efter att ha flytt till Sovjetunionen kom hon att bli livskamrat till en annan polsk kommunist, som var engagerade i underjordisk verksamhet, Ignacy St Poretski, alias Ignace Reiss, alias Ludwig, (1899-1937), som blev mördad av GPU knappt två månader efter att ha brutit med stalinismen.

¹⁵⁷ Julian Gorkin till Elsa Poretski (Menton, 20 december 1972). Detta brev har Katia Landau haft vänligheten att ställa till mitt förfogande.

¹⁵⁸ Muntlig information av Katia Landau (10 september 1977).

¹⁵⁹ Muntlig information av professor A Magaziner (8 mars 1978).

¹⁶⁰ Muntlig information av Katia Landau (10 september 1977)

¹⁶¹ Muntlig information av Katia Landau (10 mars 1977)

¹⁶² Se Andrés Suárez, *El Proceso contra el POUM. Un episodio de la revolución española*, Paris, 1974.

Independent News (specialnummer om rättegången mot POUM), Paris, 1938.

¹⁶³ *Der Funke*, nr 4, november-december 1938.

Lästips

Kurt Landau, [Den spanska revolutionen 1936 och den tyska revolutionen 1918-19](#)

Katia Landau, [Stalinistiska mördare](#) (artikel från tidningen *Arbetaren* i oktober 1938).

Boris Volodarsky, [Mordet på Kurt Landau](#) (utdrag ur Orlov-biografin: *Stalin's agent: the Life and Death of Alexander Orlov*)

Burnett Bolloten, [Repressionen mot anarkister och POUM under spanska inbördeskriget](#) (tar även upp mordet på Landau)

Det stod tidigt klart att Landau med stor sannolikhet mördades (hösten 1937) av sovjetiska agenter. Dokument från de sovjetiska arkiven har bekräftat detta, se bilaga 2 ("om mästern spionen Orlov) i [Mordet på Andreu Nin – hur gick det till?](#), som innehåller uppgifter om detta (från Orlovs rapporter till KGB).